

25/A/2017

WYROK

z dnia 4 kwietnia 2017 r.

Sygn. akt P 56/14*

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej

Trybunał Konstytucyjny w składzie:

Małgorzata Pyziak-Szafnicka – przewodniczący

Henryk Cioch

Zbigniew Jędrzejewski

Leon Kieres

Stanisław Rymar – sprawozdawca,

po rozpoznaniu w trybie art. 92 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. poz. 2072), na posiedzeniu niejawnym w dniu 4 kwietnia 2017 r., pytania prawnego Sądu Rejonowego dla m.st. Warszawy w Warszawie:

czy art. 117 § 3 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296, ze zm.) w zakresie, w jakim nakłada na osoby prawne ciężar prawny wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego, i art. 103 ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz. U. z 2010 r. Nr 90, poz. 594, ze zm.) w zakresie, w jakim nakłada na osoby prawne ciężar prawny wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów sądowych oraz czy obie te regulacje, w zakresie, w jakim nie przewidują procedury wezwania do uzupełnienia wniosku, gdy podane dane są niewystarczające do oceny braku dostatecznych środków na poniesienie tych kosztów, są zgodne z art. 32 ust. 1 i art. 45 ust. 1 Konstytucji,

o r z e k a:

1) art. 117 § 3 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2016 r. poz. 1822, ze zm.) w zakresie, w jakim nakłada na osoby prawne ciężar prawny wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego,

2) art. 103 ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz. U. z 2016 r. poz. 623 oraz z 2017 r. poz. 85) w zakresie, w jakim nakłada na osoby prawne ciężar prawny wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów sądowych

– są zgodne z art. 45 ust. 1 i art. 32 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Ponadto p o s t a n a w i a:

* Sentencja została ogłoszona dnia 11 kwietnia 2017 r. w Dz. U. poz. 763.

na podstawie art. 59 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. poz. 2072) umorzyć postępowanie w pozostałym zakresie.

Orzeczenie zapadło jednogłośnie.

UZASADNIENIE

I

1. Sąd Rejonowy dla m.st. Warszawy w Warszawie, XV Wydział Gospodarczy (dalej: pytający sąd), w postanowieniu z 6 października 2014 r. (wpłynęło 23 października 2014 r.), przedstawił Trybunałowi Konstytucyjnemu pytanie prawne, czy art. 117 § 3 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 43, poz. 296, ze zm.; dalej: k.p.c.) w zakresie, w jakim nakłada na osoby prawne ciężar prawny wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego, i art. 103 ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz. U. z 2010 r. Nr 90, poz. 594, ze zm.; dalej: u.k.s.c.) w zakresie, w jakim nakłada na osoby prawne ciężar prawny wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów sądowych, oraz czy obie te regulacje w zakresie, w jakim nie przewidują procedury wezwania do uzupełnienia wniosku, gdy podane dane są niewystarczające do oceny braku dostatecznych środków na poniesienie tych kosztów, są zgodne z art. 32 ust. 1 i art. 45 ust. 1 Konstytucji.

1.1. Wątpliwości co do konstytucyjności wskazanych przepisów powstały na tle następującego stanu faktycznego: Pozwana spółka, wnosząc sprzeciw od nakazu zapłaty wydanego w postępowaniu upominawczym, wniosła o zwolnienie od kosztów sądowych i ustanowienie pełnomocnika z urzędu. W uzasadnieniu sprzeciwu pozwana powołała się na trudną sytuację finansową. W dalszym piśmie złożyła wniosek o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego z zakresu księgowości celem weryfikacji wzajemnych rozliczeń stron. Postanowieniem z lipca 2014 r., wydanym przez referendarza sądowego, wniosek pozwanej o zwolnienie z kosztów sądowych i ustanowienie pełnomocnika z urzędu został oddalony. W uzasadnieniu rozstrzygnięcia wskazano, że osoba prawna ma obowiązek udowodnić okoliczności uzasadniające wniosek. Pozwana nie przedstawiła natomiast żadnych dowodów celem udokumentowania jej sytuacji majątkowej. W konsekwencji zarówno wniosek o zwolnienie od kosztów sądowych, jak i wniosek o ustanowienie pełnomocnika z urzędu nie zasługiwał na uwzględnienie. Na orzeczenie referendarza sądowego pozwana złożyła skargę, której rozpoznanie jest przedmiotem postępowania toczącego się przed pytającym sądem. Pozwana załączyła bilans z 2013 r. z informacją dodatkową do bilansu, jednostronny rachunek zysków i strat z 2013 r. i sprawozdanie z działalności. Przedstawione dane są jednak niepełne, ponieważ pozwana nie przedstawiła aktualnego wyciągu z rachunków bankowych, raportów kasowych, jak też nie przedłożyła wykazu majątku spółki.

1.2. Uzasadniając wątpliwości co do konstytucyjności kwestionowanych regulacji, pytający sąd wskazał, że są one zbyt rygorystyczne i przez to naruszają konstytucyjne prawo do sądu w aspekcie rzetelnego procesu i rzetelności procedury oraz zasady równości stron w postępowaniu sądowym.

1.3. Zdaniem pytającego sądu, niezgodność kwestionowanych regulacji z art. 32 ust. 1 Konstytucji ma polegać na „różnicowaniu sytuacji strony procesu, w zależności od statusu

prawnego, to jest czy jest osobą fizyczną czy osobą prawną”. Pytający sąd wskazał, że osoba fizyczna, w odróżnieniu od osoby prawnej, składa jedynie oświadczenie obejmujące szczegółowe dane o stanie rodzinnym, majątku, dochodach i źródłach utrzymania, bez obowiązku udokumentowania złożonego wniosku czy też dołączania dokumentów potwierdzających treść złożonych oświadczeń. Dodatkowo, przepisy przewidują procedurę uzupełniania braków, gdy osoba fizyczna nie złoży takiego oświadczenia. W odniesieniu do osób prawnych nałożony został „ciężar wykazania (...) swojej sytuacji majątkowej”. Co więcej, zdaniem pytającego sądu, regulacje te są nietransparentne, ponieważ nie wskazują, jakie dokumenty osoba prawna ma obowiązek przedstawić. Skutkiem niewykazania przez osobę prawną braku dostatecznych środków czy to na koszty sądowe, czy pełnomocnika jest oddalenie takiego wniosku. Jednocześnie strona składająca wniosek bezpowrotnie traci możliwość dołączenia w postępowaniu skargowym czy zażaleniowym dokumentów, gdyż w postępowaniu tym obowiązuje prekluzja.

1.4. Kwestionowane regulacje naruszają prawo do rzetelnego procesu w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji w zakresie, w jakim:

- nie przewidują procedury uzupełnienia dokumentów, gdyby okazało się, że złożone przez stronę dokumenty są niepełne lub zachodzi potrzeba złożenia dodatkowych dokumentów, bądź powinny dotyczyć innego okresu;
- nakładają na stronę będącą osobą prawną ciężar udowodnienia dokumentami braku dostatecznych środków na pokrycie kosztów sądowych czy wynagrodzenie pełnomocnika, bliżej nie precyzując, jakie dokumenty strona powinna złożyć i jakiego okresu powinny one dotyczyć;
- nakładają na stronę będącą osobą prawną ciężar wykazania już w pierwszym piśmie braku dostatecznych środków na poniesienie wynagrodzenia pełnomocnika czy kosztów sądowych;
- przewidują rygorystyczną sankcję niewykazania już we wniosku braku dostatecznych środków czy to na koszty sądowe, czy pełnomocnika, jaką jest oddalenie takiego wniosku.

2. Marszałek Sejmu, w piśmie z 22 grudnia 2015 r., w imieniu Sejmu, wniósł o stwierdzenie, że art. 117 § 3 k.p.c. w zakresie, w jakim nakłada na osobę prawną ciężar prawny wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego, oraz art. 103 u.k.s.c. w zakresie, w jakim nakłada na osobę prawną ciężar prawny wykazania braku środków na uiszczenie kosztów sądowych, są zgodne z art. 45 ust. 1 i art. 32 ust. 1 Konstytucji. Ponadto Marszałek Sejmu wniósł o umorzenie postępowania w pozostałym zakresie ze względu na niedopuszczalność wydania wyroku.

W wypadku nieuwzględnienia przez Trybunał wniosku o umorzenie postępowania, Marszałek Sejmu wniósł o stwierdzenie, że art. 117 § 3 k.p.c. w zakresie, w jakim nie przewiduje wezwania do uzupełnienia wniosku o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego, który w niewystarczający sposób wykazuje brak dostatecznych środków na poniesienie kosztów jego wynagrodzenia, oraz art. 103 u.k.s.c. w sprawach cywilnych w zakresie, w jakim nie przewiduje wezwania do uzupełnienia wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych, który w niewystarczający sposób wykazuje brak dostatecznych środków na ich uiszczenie, są zgodne z art. 32 ust. 1 i art. 45 ust. 1 Konstytucji.

2.1. Marszałek Sejmu wskazał, że kwestionowane przez pytający sąd przepisy regulują kwestie związane ze zwalnianiem od kosztów sądowych (art. 103 u.k.s.c.) oraz ustanawianiem adwokata lub radcy prawnego (art. 117 § 3 k.p.c.) osób prawnych, a nie procedurę wezwania do uzupełnienia braków. W związku z tym Marszałek Sejmu wniósł o umorzenie postępowania w zakresie, w jakim kwestionowane przepisy nie przewidują procedury wezwania do uzu-

pełnienia wniosku, gdy podane dane są niewystarczające do oceny braku dostatecznych środków na poniesienie tych kosztów.

2.2. Wniosek o zwolnienie od kosztów sądowych w sprawach cywilnych jest pismem procesowym w rozumieniu art. 125 § 1 k.p.c., powinien więc zawierać przedstawienie opisu kondycji finansowej wnioskodawcy wraz z dowodami na poparcie przytoczonych okoliczności (art. 126 § 1 pkt 3 k.p.c.). Wniosek o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego (art. 117 § 3 k.p.c.) może złożyć zarówno strona zwolniona przez sąd od kosztów sądowych w całości lub w części, jak i strona, która takiego zwolnienia nie uzyskała, na piśmie lub ustnie do protokołu. Wniosek strony zwolnionej przez sąd od kosztów jest rozpoznawany wyłącznie przez pryzmat potrzeby udziału w sprawie profesjonalnego pełnomocnika. Natomiast podmiot niezwolniony przez sąd od kosztów sądowych, składając wniosek, powinien wykazać, że nie ma dostatecznych środków na poniesienie kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego.

2.3. Odnosząc się do zarzutu pytającego sądu, że kwestionowane przepisy naruszają prawo do rzetelnego procesu, Marszałek Sejmu zauważył, że podmiot ubiegający się zarówno o zwolnienie od kosztów sądowych, jak i o ustanowienie profesjonalnego pełnomocnika może wykazywać, że nie ma dostatecznych środków wszelkimi dostępnymi dowodami. Nie może jednak ograniczać się do złożenia oświadczenia o braku takich środków czy też powoływania się na okoliczności faktyczne bez poparcia ich odpowiednią dokumentacją. Podstawowe znaczenie podczas rozstrzygania wniosku mają zatem dokumenty, które pozwalają określić sytuację finansową wnioskodawcy. Dokumenty, jakimi osoba prawna może wykazywać brak dostatecznych środków, mogą być różne, w zależności od rodzaju osoby prawnej czy też prowadzonej przez nią działalności gospodarczej. Rodzaj dokumentów powinien być zależny od rodzaju i charakteru osoby prawnej. Wykazanie braku środków należy do sfery postępowania dowodowego. Z tego powodu to na podmiocie ciąży powinność nie tylko przeprowadzenia tego postępowania, ale także wybór środków dowodowych. Rodzaj środków dowodowych powinien być każdorazowo dostosowany nie tylko do konkretnego podmiotu, ale także do aktualnej sytuacji prawnej i faktycznej – w inny sposób brak dostatecznych środków powinna wykazać spółka kapitałowa, w inny państwowa lub samorządowa osoba prawna.

Nałożenie na osobę prawną ciężaru wykazania, że nie ma dostatecznych środków do uiszczenia kosztów sądowych czy też na poniesienie kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego, jest uzasadnione także tym, że roszczenie będące przedmiotem procesu, co do zasady jest związane (co najmniej pośrednio) z prowadzeniem przez te podmioty profesjonalnej działalności, w tym przede wszystkim działalności gospodarczej. Od takich podmiotów, przy przedstawianiu swojej sytuacji majątkowej, można oczekiwać wyższego poziomu staranności niż od osób fizycznych.

2.4. Marszałek Sejmu, powołując się na postanowienie Sądu Najwyższego, podniósł, że ocenie sądu podlegają dowody przedstawione przez stronę, zaś obowiązek przewodniczącego wezwania do uzupełnienia braków formalnych wniosku na podstawie art. 130 § 1 k.p.c. za pomocą złożenia dokumentów aktualizuje się jedynie w sytuacji, gdy osoba prawna nie wskaże żadnych informacji uzasadniających wniosek. Nie odnosi się on natomiast do sytuacji, w których przedstawione dowody nie uzasadniają, w ocenie sądu orzekającego, uwzględnienia wniosku osoby prawnej o zwolnienie od kosztów sądowych.

Jeśli podmiot ubiegający się o zwolnienie od kosztów sądowych lub ustanowienie adwokata lub radcy prawnego przedstawił niepełną osnovę wniosku albo nie powołał wystarczających dowodów na poparcie każdej okoliczności objętej osnovą wniosku, wyłączona jest możliwość zastosowania postępowania naprawczego na podstawie art. 130 k.p.c., a wniosek

podlega oddaleniu. Obowiązek wykazania braku dostatecznych środków jest bowiem kwestią merytoryczną, a nie formalną.

2.5. Odnosząc się do zarzutu naruszenia zasady równości wobec prawa, Marszałek Sejmu stwierdził, że obowiązek wykazania sytuacji finansowej dotyczy wszystkich podmiotów występujących z wnioskiem o zwolnienie od kosztów sądowych czy też ustanowienie profesjonalnego pełnomocnika. Osoba fizyczna, niezwolniona przez sąd od kosztów sądowych, może domagać się ustanowienia adwokata lub radcy prawnego, jeżeli złoży oświadczenie, z którego wynika, że nie jest w stanie ponieść kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego bez uszczerbku utrzymania koniecznego sobie i rodziny. Z kolei osoba prawna lub inna jednostka organizacyjna niezwolniona przez sąd od kosztów sądowych, może domagać się ustanowienia adwokata lub radcy prawnego, jeżeli wykaze, że nie ma dostatecznych środków na poniesienie kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego. Ustawodawca nie sprecyzował zatem sposobu wykazania przez osobę prawną lub inną jednostkę organizacyjną braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego. Również w przypadku wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych osób prawnych lub innych jednostek organizacyjnych, ustawodawca nie przewidział ustalenia wzoru oświadczenia, tak jak w wypadku osób fizycznych. Odmienne traktowanie osób fizycznych od osób prawnych lub innych jednostek organizacyjnych jest przykładem odmiennego traktowania podmiotów różnych. Konstytucyjna zasada równości nie zakazuje przyjmowania odmiennych rozwiązań prawnych wobec podmiotów różniących się istotnymi cechami.

3. Prokurator Generalny, w piśmie z 25 stycznia 2016 r., zajął stanowisko, że art. 117 § 3 k.p.c. i art. 103 u.k.s.c. są zgodne z art. 32 ust. 1 i art. 45 ust. 1 Konstytucji.

3.1. W ocenie Prokuratora Generalnego, w praktyce sądowej zostały wypracowane kryteria i wymagania przydatne przy rozstrzyganiu wniosków o zwolnienie od kosztów sądowych czy o ustanowienie profesjonalnego pełnomocnika z urzędu. Określenie przez ustawodawcę katalogu dokumentów, które osoba prawna powinna w takiej sytuacji przedłożyć, jest praktycznie niemożliwe, jeśli wziąć pod uwagę różnorodność i specyfikę tego rodzaju podmiotów. Rodzaj tych dokumentów musi odpowiadać charakterystyce konkretnej osoby prawnej i rodzajowi prowadzonej przez nią działalności. Osoby prawne, w szczególności przedsiębiorcy, z natury uczestniczą w obrocie gospodarczym i na bieżąco mają kontakt z przepisami regulującymi ów obrót, jak też są uczestnikami, wynikających z tego obrotu, sporów sądowych. W związku z tym nie można twierdzić, że zobowiązanie – w związku z ubieganiem się o zwolnienie od kosztów sądowych czy o ustanowienie pełnomocnika z urzędu – do rzetelnego przedstawienia swojej sytuacji majątkowej i finansowej stanowi dla tych podmiotów nadmierne ciężar, ograniczający konstytucyjne prawo do sądu.

3.2. Wniosek osoby prawnej o zwolnienie od kosztów sądowych czy o ustanowienie pełnomocnika z urzędu jest pismem procesowym, które inicjuje postępowanie incydentalne, podlegające merytorycznemu rozstrzygnięciu przez sąd. Wykazanie określonej w kwestionowanych przepisach przesłanki braku dostatecznych środków na uiszczenie kosztów sądowych czy pokrycie kosztów wynagrodzenia pełnomocnika z urzędu wiąże się z procesowym zagadnieniem gromadzenia materiału (faktów i dowodów), który stanowi podstawę merytorycznego rozstrzygnięcia. Odnosi się więc do sfery regulowanej przepisami o postępowaniu dowodowym, dlatego też niewystarczające udokumentowanie wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych czy o ustanowienie profesjonalnego pełnomocnika skutkuje jego oddaleniem, a nie zwrotem bądź wezwaniem do uzupełnienia przedstawionych dowodów. Stanowi to kon-

sekwencję przyjętego w Polsce kontradiktoryjnego modelu postępowania w sprawach cywilnych.

3.3. Zdaniem Prokuratora Generalnego, osoby fizyczne i osoby prawne nie mają wspólnej cechy relewantnej uzasadniającej konieczność ich równego traktowania. Dowodzi tego w szczególności porównanie ich statusu prawnego. Porównanie przesłanek, od których uzależnione jest zwolnienie osoby fizycznej i osoby prawnej od kosztów sądowych oraz przyznanie pomocy prawnej profesjonalnego pełnomocnika, finansowanej przez Skarb Państwa, wskazuje, że w odniesieniu do obu tych podmiotów przesłanki te są tożsame. W obu przypadkach pomoc państwa uzależniona jest od przesłanki braku dostatecznych środków na poniesienie takich kosztów. Różny sposób wykazania tej przesłanki wymagany przez ustawę od osoby fizycznej i od osoby prawnej nie narusza zasady równości wobec prawa, ponieważ podmioty te nie mają wspólnej cechy istotnej.

II

Zgodnie z art. 92 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. poz. 2072; dalej: u.o.t.p.TK) Trybunał może rozpoznać wniosek, pytanie prawne albo skargę konstytucyjną na posiedzeniu niejawnym, jeżeli pisemne stanowiska wszystkich uczestników postępowania oraz pozostałe dowody zgromadzone w sprawie stanowią wystarczającą podstawę do wydania orzeczenia. Trybunał rozpoznaje wniosek, pytanie prawne lub skargę na rozprawie albo na posiedzeniu niejawnym. O rozpoznaniu wniosku, pytania prawnego albo skargi konstytucyjnej na posiedzeniu niejawnym rozstrzyga skład orzekający (art. 92 ust. 2 u.o.t.p.TK).

Trybunał Konstytucyjny uznał, że pisemne stanowiska uczestników postępowania i pozostałe dowody zgromadzone w niniejszej sprawie w pełni pozwalają na rozpoznanie pytania prawnego na posiedzeniu niejawnym.

III

Trybunał Konstytucyjny zważył, co następuje:

1. Dopuszczalność pytania prawnego.

1.1. Przed przystąpieniem do merytorycznej oceny wątpliwości konstytucyjnych, zgłoszonych przez Sąd Rejonowy dla m.st. Warszawy w Warszawie, XV Wydział Gospodarczy (dalej: pytający sąd), należy rozstrzygnąć kwestie formalne związane ze spełnieniem przesłanek dopuszczalności orzekania przez Trybunał Konstytucyjny.

Zgodnie z art. 193 Konstytucji, każdy sąd może przedstawić Trybunałowi Konstytucyjnemu pytanie co do zgodności aktu normatywnego z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi lub ustawą, jeżeli od odpowiedzi na pytanie prawne zależy rozstrzygnięcie sprawy toczącej się przed sądem.

Interpretując ten przepis, Trybunał wielokrotnie stwierdzał, że dopuszczalność przedstawienia pytania prawnego Trybunałowi Konstytucyjnemu warunkowana jest trzema przesłankami: 1) podmiotową, 2) przedmiotową oraz 3) funkcjonalną.

Pytanie prawne może przedstawić tylko sąd orzekający w konkretnej sprawie (przesłanka podmiotowa). Pytanie to musi dotyczyć zgodności aktu normatywnego z Konstytucją, ratyfikowaną umową międzynarodową lub ustawą (przesłanka przedmiotowa). Odpowiedź Trybunału na pytanie prawne musi mieć wpływ na rozstrzygnięcie sprawy, w związku z którą pytanie to zostało postawione (przesłanka funkcjonalna).

1.2. Pytanie prawne pytającego sądu spełnia przesłankę podmiotową i przedmiotową, które warunkują dopuszczalność pytania prawnego. Pytanie prawne wniósł sąd – Sąd Rejonowy dla m.st. Warszawy w Warszawie, XV Wydział Gospodarczy (przesłanka podmiotowa). Przedmiotem pytania jest zgodność art. 117 § 3 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2016 r. poz. 1822, ze zm.; dalej: k.p.c.) w zakresie, w jakim nakłada na osoby prawne ciężar prawny wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego, i art. 103 ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz. U. z 2016 r. poz. 623, ze zm.; dalej: u.k.s.c.) w zakresie, w jakim nakłada na osoby prawne ciężar prawny wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów sądowych oraz obu wskazanych regulacji w zakresie, w jakim nie przewidują procedury wezwania do uzupełnienia wniosku, gdy podane dane są niewystarczające do oceny braku dostatecznych środków na poniesienie tych kosztów, z art. 32 ust. 1 i art. 45 ust. 1 Konstytucji (przesłanka przedmiotowa).

Rozważenia wymaga spełnienie przesłanki funkcjonalnej przez rozpatrywane pytanie. Pytający sąd formułuje trzy zarzuty niezgodności kwestionowanych przepisów z Konstytucją:

- po pierwsze, wobec art. 117 § 3 k.p.c. w zakresie, w jakim nakłada na osoby prawne ciężar prawny wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego;

- po drugie, wobec art. 103 u.k.s.c. w zakresie, w jakim nakłada na osoby prawne ciężar prawny wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów sądowych;

- po trzecie, wobec art. 117 § 3 k.p.c. i art. 103 u.k.s.c. w zakresie, w jakim nie przewidują procedury wezwania do uzupełnienia wniosku, gdy podane dane są niewystarczające do oceny braku dostatecznych środków na poniesienie tych kosztów.

Zgodnie z przesłanką funkcjonalną od odpowiedzi na pytanie prawne ma zależeć rozstrzygnięcie sprawy rozpatrywanej przez pytający sąd. Unormowanie, które jest przedmiotem pytania prawnego, musi zatem znajdować zastosowanie do kwalifikacji stanu faktycznego rozpatrywanego przez pytający sąd. W niniejszej sprawie orzeczenie Trybunału będzie miało wpływ na rozstrzygnięcie pytającego sądu co do przyznania albo odmowy przyznania pozwanej spółce zwolnienia od kosztów, jak i pełnomocnika z urzędu (przesłanka funkcjonalna). W konsekwencji w tym zakresie Trybunał może rozpatrzyć pytanie sądu.

Orzeczenie Trybunału nie będzie miało natomiast wpływu na rozstrzygnięcie pytającego sądu co do wezwania do uzupełnienia wniosku, gdy podane dane są niewystarczające do oceny braku dostatecznych środków na poniesienie tych kosztów. Kwestionowane przez pytający sąd przepisy nie normują bowiem procedury wezwania do uzupełnienia wniosku. Kwestie te normują przepisy prawne, których pytający sąd nie wskazał ani w *petitum* pytania prawnego, ani w jego uzasadnieniu. Z tego względu postępowanie w sprawie zgodności z Konstytucją art. 117 § 3 k.p.c. i art. 103 u.k.s.c. w zakresie, w jakim nie przewidują procedury wezwania do uzupełnienia wniosku, gdy podane dane są niewystarczające do oceny braku dostatecznych środków na poniesienie tych kosztów, podlega umorzeniu ze względu na niedopuszczalność wydania wyroku.

1.3. Konkludując, Trybunał stwierdza, że w niniejszej sprawie przeprowadził kontrolę zgodności z art. 45 ust. 1 i art. 32 ust. 1 Konstytucji:

- 1) art. 117 § 3 k.p.c. w zakresie, w jakim nakłada na osoby prawne ciężar prawny wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego, oraz

- 2) art. 103 u.k.s.c. w zakresie, w jakim nakłada na osoby prawne ciężar prawny wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów sądowych.

2. Przedmiot kontroli.

Pytający sąd jako przedmiot kontroli wskazał:

1) art. 117 § 3 k.p.c. stanowiący, że „Osoba prawna lub inna jednostka organizacyjna, której ustawa przyznaje zdolność sądową, niezwolniona przez sąd od kosztów sądowych, może się domagać ustanowienia adwokata lub radcy prawnego, jeżeli wykaze, że nie ma dostatecznych środków na poniesienie kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego”;

2) art. 103 u.k.s.c., zgodnie z którym „Sąd może przyznać zwolnienie od kosztów sądowych osobie prawnej lub jednostce organizacyjnej niebędącej osobą prawną, której ustawa przyznaje zdolność prawną, jeżeli wykazała, że nie ma dostatecznych środków na ich uiszczenie”.

3. Wzorce kontroli.

3.1. Pytający sąd jako wzorce kontroli kwestionowanych przepisów wskazał art. 32 ust. 1 i art. 45 ust. 1 Konstytucji. W pierwszej kolejności pytający sąd przedstawił zarzut naruszenia art. 45 ust. 1 Konstytucji i na nim też skoncentrował się w uzasadnieniu pytania prawnego. Zarzut naruszenia art. 32 ust. 1 Konstytucji jest na drugim planie. Z tego względu najpierw Trybunał przypomni treść konstytucyjnego prawa do sądu wyrażonego w art. 45 ust. 1 Konstytucji, a następnie zasady równości wobec prawa wyrażonej w art. 32 ust. 1 Konstytucji. W tej kolejności Trybunał dokona też kontroli konstytucyjności kwestionowanych przez pytający sąd przepisów.

3.2. Prawo do sądu wyrażone w art. 45 ust. 1 Konstytucji wielokrotnie było przedmiotem rozważań Trybunału, wobec czego nie istnieje potrzeba szczegółowego definiowania powołanego wzorca konstytucyjnego. Zgodnie z ustalonym orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego prawo do sądu obejmuje: 1) prawo do uruchomienia postępowania sądowego, 2) prawo do odpowiednio ukształtowanej procedury sądowej, zgodnie z zasadami sprawiedliwości, jawności i dwuinstancyjności, 3) prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia oraz 4) prawo do odpowiedniego ukształtowania ustroju i pozycji organów rozpoznających sprawy. Zakres przedmiotowy stosowania gwarancji zawartych w analizowanym przepisie konstytucyjnym wyznacza pojęcie sprawy. Ustalając znaczenie tego pojęcia, Trybunał zwracał uwagę na treść art. 175 Konstytucji, który wyraża zasadę monopolu sądów w zakresie sprawowania wymiaru sprawiedliwości. W świetle dotychczasowego orzecznictwa pojęcie sprawy pozostaje w ścisłym związku z pojęciem wymiaru sprawiedliwości i obejmuje z jednej strony rozstrzyganie sporów prawnych, a z drugiej – rozstrzyganie o zasadności zarzutów karnych i wymierzanie kar. Ogólnie rzecz ujmując, pojęcie sprawy oznacza wszelkie sytuacje, w których pojawia się konieczność rozstrzygnięcia o prawach danego podmiotu w relacji z innymi równorzędnymi podmiotami lub w relacji z władzą publiczną, a jednocześnie natura danych stosunków prawnych wyklucza arbitralność rozstrzygnięcia o sytuacji prawnej podmiotu przez drugą stronę tego stosunku (zob. wyrok TK z 24 października 2007 r., sygn. SK 7/06, OTK ZU nr 9/A/2007, poz. 108).

Trybunał Konstytucyjny podkreślał, że sprawiedliwość proceduralna należy do istoty konstytucyjnego prawa do sądu, albowiem prawo do sądu bez zachowania standardu rzetelności postępowania byłoby prawem fasadowym. Trybunał wskazywał, że różne koncepcje sprawiedliwości proceduralnej mają wspólne jądro, sprowadzające się do:

- możliwości bycia wysłuchanym,
- ujawniania w czytelny sposób motywów rozstrzygnięcia, w stopniu umożliwiającym weryfikację sposobu myślenia sądu (i to nawet jeśli samo rozstrzygnięcie jest niezaskarżalne – legitymizacja przez przejrzystość), a więc unikania dowolności czy wręcz arbitralności w działaniu sądu,

- zapewnienia przewidywalności dla uczestnika postępowania, przez odpowiednią spójność i wewnętrzną logikę mechanizmów, którym jest poddany.

Tak określone cechy istotne sprawiedliwości proceduralnej znajdują potwierdzenie w analizie konstytucyjnego statusu władzy sądowniczej. Tożsamość konstytucyjna sądu (wymiaru sprawiedliwości) jest wyznaczana – poza oczywistym wymogiem niezależności, bezstronności i niezawisłości – między innymi przez:

- odrzucenie dowolności i arbitralności;
- zapewnienie udziału zainteresowanych podmiotów w postępowaniu;
- traktowanie jawności jako zasady;
- wydawanie rozstrzygnięć zawierających rzetelne, weryfikowalne uzasadnienia (zob. np. wyroki TK z: 16 stycznia 2006 r., sygn. SK 30/05, OTK ZU nr 1/A/2006, poz. 2 i 26 lutego 2008 r., sygn. SK 89/06, OTK ZU nr 1/A/2008, poz. 7).

3.3. Zgodnie z utrwaloną linią orzecniczą Trybunału, konstytucyjna zasada równości wobec prawa, wyrażona w art. 32 ust. 1 ustawy zasadniczej, nakazuje identyczne traktowanie podmiotów znajdujących się w takiej samej lub zbliżonej sytuacji prawnie relewantnej. Równe traktowanie oznacza przy tym traktowanie według jednakowej miary, bez zróżnicowań zarówno dyskryminujących, jak i faworyzujących. Omawiana zasada nakazuje zatem nakładać jednakowe obowiązki, ewentualnie przyznawać jednakowe prawa podmiotom odznaczającym się tą samą cechą istotną, a jednocześnie dopuszcza, lecz nie wymaga, by nakładać na podmioty różne obowiązki bądź przyznawać różne prawa podmiotom, które mają taką cechę, oraz podmiotom, które jej nie mają.

Ocena regulacji prawnej z punktu widzenia zasady równości wymaga rozpatrzenia trzech zagadnień.

Po pierwsze, należy ustalić, czy można wskazać wspólną cechę istotną, uzasadniającą równe traktowanie określonych podmiotów, co wymaga przeprowadzenia analizy treści i celu aktu normatywnego, w którym została zawarta kontrolowana norma prawna.

Po drugie, konieczne jest stwierdzenie, czy prawodawca zróżnicował prawa lub obowiązki podmiotów znajdujących się w takiej samej lub podobnej sytuacji prawnie relewantnej.

Po trzecie wreszcie, jeżeli prawodawca odmiennie potraktował podmioty charakteryzujące się wspólną cechą istotną, to – mając na uwadze, że zasada równości nie ma charakteru absolutnego – niezbędne okazuje się rozważenie, czy wprowadzone od tej zasady odstępstwo można uznać za dopuszczalne. Odstępstwo takie jest dozwolone, jeżeli zróżnicowanie odpowiada wymogom relewantności, proporcjonalności oraz powiązania z innymi normami, zasadami lub wartościami konstytucyjnymi, w tym w szczególności z zasadą sprawiedliwości społecznej. Należy przy tym pamiętać, że – wobec przyznania prawodawcy przez ustawę zasadniczą szerokiego zakresu swobody regulacyjnej – przy orzekaniu przez sąd konstytucyjny o zgodności określonego unormowania z zasadą równości, ze względu na konieczność stosowania w tym wypadku kryteriów ocennych, niezbędne jest zachowanie pewnej powściągliwości, zwłaszcza jeżeli weźmiemy pod uwagę domniemanie konstytucyjności ustanowionych przepisów prawnych (zob. wyroki TK z: 30 października 2007 r., sygn. P 36/06, OTK ZU nr 9/A/2007, poz. 110; 18 listopada 2008 r., sygn. P 47/07, OTK ZU nr 9/A/2008, poz. 156; 18 stycznia 2011 r., sygn. P 44/08, OTK ZU nr 1/A/2011, poz. 1; 19 grudnia 2012 r., sygn. K 9/12, OTK ZU nr 11/A/2012, poz. 136).

4. Kwestia zgodności kwestionowanych przepisów z art. 45 ust. 1 Konstytucji.

4.1. Zdaniem pytającego sądu, art. 103 ustawy u.k.s.c. oraz art. 117 § 3 k.p.c. w zakresie, w jakim nakładają na osoby prawne ciężar prawny wykazania braku dostatecznych

środków, odpowiednio na poniesienie kosztów sądowych oraz poniesienie kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego, są niezgodne z prawem do sądu w aspekcie odpowiednio ukształtowanej procedury sądowej, zgodnie z zasadami sprawiedliwości. W ocenie pytającego sądu kwestionowane przepisy są niezgodne z odpowiednio ukształtowaną procedurą sądową, ponieważ nie precyzują, jakie dokumenty powinna złożyć osoba prawna i jakiego okresu powinny one dotyczyć, a ponadto nakładają ciężar wykazania już w pierwszym piśmie braku dostatecznych środków na poniesienie wynagrodzenia pełnomocnika czy kosztów sądowych.

4.2. Nałożenie na osobę prawną ciężaru wykazania braku dostatecznych środków polega na udowodnieniu tego faktu zgodnie z art. 6 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. z 2017 poz. 459) w związku z art. 232 k.p.c. Zarówno zwolnienie od kosztów sądowych osób prawnych, jak i ustanowienie profesjonalnego pełnomocnika jest bowiem zależne od udowodnienia braku dostatecznych środków. Zwolnienie od kosztów sądowych przez sąd oraz ustanowienie adwokata lub radcy prawnego wymaga, po pierwsze, przedstawienia podlegających ocenie sądu faktów świadczących o zasadności wniosku, po drugie, uznania przez sąd, że fakty te zostały udowodnione (zob. P. Feliga, [w:] *Ustawa o kosztach sądowych w sprawach cywilnych. Komentarz*, red. P. Feliga, Warszawa 2015, s. 759 i K. Gonera, *Ustawa o kosztach sądowych w sprawach cywilnych. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 541).

4.3. Użyte przez ustawodawcę wyrażenie „nie ma dostatecznych środków” w kwestionowanych przepisach jest co prawda nieostre, ale judykatura i doktryna prawnicza wypracowały pewne kryteria i wskazówki, pozwalające ustalić jego znaczenie. Brak dostatecznych środków na uiszczenie kosztów sądowych nie jest tożsamy z brakiem jakichkolwiek środków i należy przez to rozumieć trwałą niemożność uzyskania środków celem wykonania obowiązku nałożonego przez ustawodawcę dotyczącego konieczności ponoszenia przez stronę kosztów sądowych (zob. postanowienia: SN z 18 stycznia 2013 r., sygn. akt IV CZ 144/12, Lex nr 1293823; Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z 14 lutego 2013 r., sygn. akt III AUz 28/13, Lex nr 1267493; Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 28 stycznia 2009 r., sygn. akt I ACz 3/09, Lex nr 516573; P. Feliga, *op. cit.*, s. 758; K. Gonera, *op. cit.*, s. 547; M. Kowalska, A. Malmuk-Cieplak, *Stosowanie ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych*, „Przeegląd Sądowy” nr 9/2006, s. 78).

4.4. W odniesieniu natomiast do art. 117 § 3 k.p.c., w judykaturze i doktrynie prawniczej wskazuje się, że przejściowe trudności materialne strony nie powinny stanowić podstawy wydania przez sąd postanowienia o ustanowieniu pełnomocnika z urzędu (por. wyrok SN z 27 stycznia 1966 r., sygn. akt II PR 372/65, Lex nr 5931; postanowienie SN z 20 października 1980 r., sygn. akt II CZ 126/80, Lex nr 8272; T. Demendecki, *Komentarz aktualizowany do art. 117 Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Komentarz aktualizowany do ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego*, red. A. Jakubecki, Lex/el. 2016, nr 10494). Również w tym przypadku akcentowane jest, że wytaczając powództwo, strona powinna liczyć się z kosztami z tym związanymi i gromadzić potrzebne środki z dochodów uzyskanych w dłuższym okresie (zob. postanowienia SN z: 24 lipca 1984 r., sygn. akt I CZ 99/80, Lex nr 8257; 24 września 1984 r., sygn. akt II CZ 104/84, Lex nr 8623). Tylko wyjątkowo, gdy jedynie niezwłoczne wytoczenie powództwa zapewni ochronę praw strony, a nie ma podstaw do zarzucenia stronie rozmyślnego niewytoczenia powództwa wcześniej, można przyjąć, że powinna ona mieć możliwość poniesienia kosztów postępowania z dochodów osiągniętych na bieżąco (zob. postanowienie SN z 14 października 1983 r., sygn. akt I CZ 151/83, OSNC 5/1984, poz. 82). Zgodnie z linią orzecniczą, jeżeli strona, która mogła liczyć

się z obowiązkiem poniesienia kosztów, bez ważnego powodu nie wykorzystwała w całości lub w części swoich możliwości zarobkowych, należy przyjąć, że stan majątkowy i dochody strony są takie, jakie miałyby ona, gdyby w pełni wykorzystwała swoje możliwości zarobkowe (por. m.in. postanowienia SN z: 4 września 1974 r., sygn. akt II CZ 167/74, OSP nr 7-8/1975, poz. 176; 31 marca 1987 r., sygn. akt I CZ 26/87, OSNC nr 7-8/1988, poz. 103 i 4 lutego 2005 r., sygn. akt III SPP 11/05, OSNP nr 16/2005, poz. 260).

4.5. Wniosek o zwolnienie od kosztów sądowych w sprawach cywilnych (art. 103 u.k.s.c.) jest pismem procesowym w rozumieniu art. 125 § 1 k.p.c., a zatem powinien zawierać przedstawienie opisu kondycji finansowej wnioskodawcy wraz z dowodami na poparcie przytoczonych okoliczności (art. 126 § 1 pkt 3 k.p.c.).

4.6. Wniosek o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego (art. 117 § 3 k.p.c.) może złożyć zarówno strona zwolniona przez sąd od kosztów sądowych w całości lub w części, jak i strona, która takiego zwolnienia nie uzyskała, na piśmie lub ustnie do protokołu. Wniosek strony zwolnionej przez sąd od kosztów jest rozpoznawany wyłącznie przez pryzmat potrzeby udziału w sprawie profesjonalnego pełnomocnika. Natomiast podmiot niezwolniony przez sąd od kosztów sądowych, składając wniosek, powinien wykazać, że nie ma dostatecznych środków na poniesienie kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego.

4.7. Podmiot ubiegający się zarówno o zwolnienie od kosztów sądowych, jak i o ustanowienie profesjonalnego pełnomocnika może wykazywać, że nie ma dostatecznych środków wszelkimi dostępnymi dowodami. Nie może jednak ograniczać się do złożenia oświadczenia o braku takich środków czy też powoływania się na okoliczności faktyczne bez poparcia ich odpowiednią dokumentacją (zob. P. Feliga, *op. cit.*, s. 762; M. Sieńko, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. M. Manowska, Warszawa 2015, s. 211; postanowienie Sądu Apelacyjnego z 12 marca 2014 r., sygn. akt VI ACz 3686/13, niepubl.). Podstawowe znaczenie podczas rozstrzygania wniosku mają zatem dokumenty, które pozwalają określić sytuację finansową wnioskodawcy. Rodzaj tych dokumentów zależy od rodzaju i charakteru osoby prawnej ubiegającej się o zwolnienie i powinien być do niej dostosowany (zob. postanowienie SN z 18 stycznia 2013 r., sygn. akt IV CZ 144/12; K. Gonera, *op.cit.*, s. 543). Zarówno w orzecznictwie, jak i doktrynie wskazuje się, że realizacja tego obowiązku może nastąpić w różny sposób, np. może polegać na przedstawieniu dokumentów prywatnych lub urzędowych, ale także innych środków dowodowych w rozumieniu art. 308 i art. 309 k.p.c. Jak ustalił Sąd Najwyższy w postanowieniu z 28 listopada 2009 r., sygn. akt V CZ 106/07, Lex nr 623859: „Przepis art. 103 u.k.s.c. nie wskazuje, w jaki sposób ubiegająca się o zwolnienie od kosztów sądowych osoba prawna lub jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której ustawa przyznaje zdolność sądową, powinna wykazać, że nie ma dostatecznych środków na uiszczenie tych kosztów. Należy więc przyjąć, że może tego dokonać przedstawiając jakiekolwiek dokumenty, które pozwalają określić jej sytuację majątkową, np. bilans roczny, sprawozdanie finansowe, wyciągi z kont bankowych, raporty kasowe, deklaracje podatkowe, umowy kredytowe i pisma banku oceniające zdolność kredytową, dokumenty stwierdzające obciążenie nieruchomości hipoteką a ruchomości zastawem, dokumenty stwierdzające wysokość zobowiązań itp. Nie jest wystarczające, tak jak ma to miejsce w razie ubiegania się o zwolnienie od kosztów sądowych przez osobę fizyczną (art. 102 ust. 1 u.k.s.c.), złożenie przez osobę prawną lub inną jednostkę organizacyjną tylko oświadczenia obejmującego nawet szczegółowe dane co do jej stanu majątkowego. Nie można jednakże nie brać pod uwagę takiego oświadczenia złożonego przez osoby upoważnione do reprezentowania osoby prawnej lub innej jednostki organizacyjnej, jeżeli złożone zostały dokumenty dotyczące ich sytuacji majątkowej i w ich świetle można dokonać oceny złożonego oświadczenia i ustalić,

czy podmiot ubiegający się o zwolnienie od kosztów sądowych ma dostateczne środki na ich uiszczenie czy też ich nie ma” (por. także postanowienia: SN z 2 kwietnia 2015 r., sygn. akt ICZ 31/15, Lex nr 1666014; postanowienia Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 19 lutego 2014 r., sygn. akt I ACz 213/14, Lex nr 1438130 oraz 30 maja 2014 r., sygn. akt I ACz 860/14, Lex nr 1477278).

4.8. Dokumenty, jakimi osoba prawna może wykazywać brak dostatecznych środków, mogą być różne, w zależności od rodzaju osoby prawnej czy też prowadzonej przez nią działalności gospodarczej. Jak stwierdził Sąd Najwyższy, rodzaj dokumentów powinien być zależny od rodzaju i charakteru osoby prawnej (zob. postanowienie SN z 18 stycznia 2013 r., sygn. akt IV CZ 144/12).

4.9. Wykazanie braku dostatecznych środków należy do sfery postępowania dowodowego. To na podmiocie ciąży powinność nie tylko przeprowadzenia tego postępowania, ale także wybór środków dowodowych. Rodzaj środków dowodowych powinien być każdorazowo dostosowany nie tylko do konkretnego podmiotu, ale także do aktualnej sytuacji prawnej i faktycznej – w inny sposób brak dostatecznych środków powinna wykazać spółka kapitałowa, w inny państwowa lub samorządowa osoba prawna (zob. K. Gonera, *op.cit.*, s. 545).

Nałożenie na osobę prawną ciężaru wykazania, że nie ma dostatecznych środków do uiszczenia kosztów sądowych czy też na poniesienie kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego, jest uzasadnione także tym, że roszczenie będące przedmiotem procesu jest związane, co do zasady, z prowadzeniem przez te podmioty profesjonalnej działalności, w tym przede wszystkim działalności gospodarczej. Trybunał podziela pogląd wyrażony przez SN w wyroku z 17 czerwca 2009 r. (sygn. akt IV CSK 71/09, Lex nr 737288), że „Przedstawienie przez stronę dowodu w celu wykazania określonych twierdzeń o faktach sprawy, z których wywodzi ona korzystne dla siebie skutki, nie jest jej prawem czy obowiązkiem procesowym, lecz ciężarem procesowym, wynikającym i zagwarantowanym przepisami prawa, przede wszystkim w jej własnym interesie. To interes strony, jakim jest wygranie procesu, nakazuje jej podjąć wszelkie możliwe czynności procesowe w celu udowodnienia przedstawionych twierdzeń o faktach; strony nie można zmusić do ich podjęcia” (zob. także wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 10 marca 2014 r., sygn. akt III AUa 930/13, Lex nr 1451684).

4.10. Z tych względów Trybunał nie podziela postawionego przez pytający sąd zarzutu braku transparentności kwestionowanych przepisów. Ponadto określenie przez ustawodawcę wszystkich możliwych dowodów, mogących wykazać brak dostatecznych środków na pokrycie kosztów postępowania lub wynagrodzenie profesjonalnego pełnomocnika, mogłoby wręcz doprowadzić do nadmiernej kazuistyki, a także utrudniać sądowi ocenę konkretnej sytuacji.

4.11. Pytający sąd podniósł również, że w sytuacji gdy przedstawione we wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych czy ustanowienie profesjonalnego pełnomocnika dane są niepełne lub niewystraszające, sąd oddala wniosek.

4.12. Odnosząc się do tego zarzutu, Trybunał stwierdza, że jeśli chodzi o wniosek o zwolnienie od kosztów sądowych, żaden odrębny przepis nie określa jego treści. Wniosek taki jest pismem procesowym i powinien zawierać: oznaczenie sądu, do którego jest skierowany, imię i nazwisko lub nazwę stron, ich przedstawicieli ustawowych i pełnomocników (art. 126 § 1 pkt 1 k.p.c.); oznaczenie rodzaju pisma (art. 126 § 1 pkt 2 k.p.c.); osnovę wniosku lub oświadczenia oraz dowody na poparcie przytoczonych okoliczności (art. 126 § 1 pkt 3 k.p.c.); podpis strony albo jej przedstawiciela ustawowego lub pełnomocnika (art. 126 § 1

pkt 4 k.p.c.) oraz wymienienie załączników (art. 126 § 1 pkt 5 k.p.c.). Dotyczy to także wniosku o ustanowienie profesjonalnego pełnomocnika (uwzględniając pewne odrębności występujące w sytuacji, kiedy wniosek ten jest składany ustnie do protokołu).

4.13. Obowiązek udowodnienia braku dostatecznych środków, czyli przedstawienia dowodów uzasadniających twierdzenie o braku tych środków, spoczywa na stronie. Jeżeli wraz z wnioskiem osoba prawna nie przedstawi żadnych faktów i nie złoży żadnego dowodu na potwierdzenie tezy o braku dostatecznych środków ani nie poda żadnych informacji uzasadniających ten wniosek, następuje wszczęcie postępowania naprawczego z art. 130 § 1 k.p.c. (zob. postanowienie SN z 18 stycznia 2013 r., sygn. akt IV CZ 144/12; P. Feliga, *op.cit.*, s. 760; K. Gonera, *op. cit.*, s. 541-542; W. Gawrylczyk, *Zwolnienie osób prawnych od kosztów sądowych w sprawach cywilnych – stan prawny obecny i projektowany*, „Monitor Prawniczy” nr 6/2005, s. 291). W takiej sytuacji przewodniczący powinien wezwać podmiot ubiegający się o zwolnienie od kosztów sądowych do uzupełnienia braków formalnych wniosku za pomocą przedstawienia jego osnowy oraz dowodów na poparcie przytoczonych w osnowie wniosku okoliczności, w terminie tygodniowym pod rygorem zwrotu wniosku (art. 130 § 1 k.p.c. w związku z art. 126 § 1 k.p.c.). Postępowanie takie należy wszcząć także, gdy wniosek zawiera osnowę obejmującą przesłanki art. 103 u.k.s.c. czy też art. 117 § 3 k.p.c., lecz nie zawiera żadnych dowodów na poparcie tych okoliczności. Jak wyjaśnił SN w postanowieniu z 18 stycznia 2013 r. (sygn. akt IV CZ 144/12): „Ocenie sądu podlegają zatem dowody przedstawione przez stronę, zaś obowiązek przewodniczącego wezwania do uzupełnienia braków formalnych wniosku na podstawie art. 130 § 1 k.p.c. poprzez złożenie dokumentów aktualizuje się jedynie w sytuacji, gdy osoba prawna nie wskaże jakichkolwiek informacji uzasadniających wniosek. Nie odnosi się on natomiast do sytuacji, w których przedstawione dowody nie uzasadniają, w ocenie sądu orzekającego, uwzględnienia wniosku osoby prawnej o zwolnienie od kosztów sądowych”. Jeżeli strony nie reprezentuje profesjonalny pełnomocnik, wezwanie osoby prawnej do usunięcia braków formalnych wniosku o zwolnienie z kosztów może ewentualnie sugerować – przykładowo – o jakie dowody chodzi. Nie ma natomiast podstaw do wzywania wnioskodawcy do złożenia określonego rodzaju dokumentów (zob. K. Gonera, *op.cit.*, s. 542). Takie podejście jest nie tylko uzasadnione tym, że sama ustawa nie konkretyzuje dowodów (nie można zatem *a priori* uznać, że np. brak rocznego sprawozdania finansowego jest brakiem formalnym), ale także rozróżnieniem kwestii braków formalnych od braków merytorycznych takiego wniosku.

4.14. Rolą sądu nie jest zastępowanie strony w wykonaniu nałożonego na nią ciężaru dowodowego i wskazywanie, w jaki sposób strona ma udowodnić swoje twierdzenia. Ani art. 117 § 3 k.p.c., ani art. 103 u.k.s.c. nie nakładają na sąd ciężaru prowadzenia z urzędu postępowania dowodowego w celu wykazania przesłanek, o których mowa w tych przepisach – z zastrzeżeniem art. 232 zdanie drugie k.p.c. Ponadto możliwość dopuszczenia przez sąd dowodu niewskazanego przez strony nie oznacza, że sąd obowiązany jest zastąpić własnym działaniem beczynność strony, a dopuszczenie przez sąd dowodu niewskazanego przez stronę nie zwalnia jej od konieczności wykazania inicjatywy, przedstawiania twierdzeń faktycznych i składania wniosków dowodowych na ich poparcie (por. np. wyroki: SN z 7 listopada 1997 r., sygn. akt III CKN 244/97, OSNC nr 3/1998, poz. 52 i Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 8 maja 2014 r., sygn. akt III AUa 874/13, Lex 1469396).

4.15. Konkludując, Trybunał stwierdza, że art. 117 § 3 k.p.c. w zakresie, w jakim nakłada na osoby prawne ciężar prawny wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego, oraz art. 103 u.k.s.c. w zakresie, w ja-

kim nakłada na osoby prawne ciężar prawny wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów sądowych, są zgodne z art. 45 ust. 1 Konstytucji.

5. Kwestia zgodności kwestionowanych przepisów z art. 32 ust. 1 Konstytucji.

5.1. Odnosząc się do zarzutu pytającego sądu, że kwestionowane przepisy naruszają zasadę równości wobec prawa, Trybunał stwierdza, iż osoby fizyczne i osoby prawne są podmiotami, które nie mają wspólnej cechy istotnej uzasadniającej konieczność ich równego traktowania w zakresie ciężaru prawnego wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów sądowych czy wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego. Zasada równości wobec prawa nakazuje traktować jednakowo podmioty podobne, ale nie zakazuje przyjmowania odmiennych rozwiązań prawnych wobec podmiotów różniących się pewnymi cechami istotnymi.

5.2. Odmienne traktowanie osób fizycznych i osób prawnych w kwestionowanych przepisach polega na tym, że osoba fizyczna ma złożyć oświadczenie o stanie rodzinnym, majątku, dochodach i źródłach utrzymania, a osoba prawna dostarczyć dokumenty, z których wynika, że nie ma dostatecznych środków na poniesienie kosztów sądowych czy wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego.

5.3. Pytający sąd nie wykazał, wbrew ciążącemu obowiązkowi, podobieństwa osób fizycznych i osób prawnych w zakresie wymagań stawianych przez kwestionowane przepisy. Obowiązek wykazania sytuacji finansowej (w postaci złożenia odpowiedniego oświadczenia czy też przedstawienia stosownych dokumentów) dotyczy wszystkich podmiotów występujących z wnioskiem o zwolnienie od kosztów sądowych czy też ustanowienie profesjonalnego pełnomocnika.

5.4. Wbrew założeniu przyjętemu przez pytający sąd, osoby fizyczne i osoby prawne nie mają wspólnej cechy relewantnej. Wynika to nie tylko z przepisów proceduralnych, ale także z przepisów materialnych, określających status tych podmiotów.

5.5. Od osób prawnych, zwłaszcza przedsiębiorców prowadzących spór przed sądem w zakresie spraw objętych jego działalnością gospodarczą, można wymagać więcej. Wyższe ryzyko procesowe, związane z wyższym poziomem obowiązków co do sprawności działania przed sądem, jest uzasadnione m.in. profesjonalnym charakterem obsługi prawnej, z której przedsiębiorcy powinni korzystać (por. np. P. Feliga, *op.cit.*, s. 762; K. Gonera, *op.cit.*, s. 544, a także wyrok TK z 26 lutego 2008 r., sygn. SK 89/06 i wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 19 kwietnia 2011 r. w sprawie Elcomp sp. z o.o. przeciwko Polsce, skarga nr 37492/05).

5.6. Konkludując, Trybunał stwierdza, że art. 117 § 3 k.p.c. w zakresie, w jakim nakłada na osoby prawne ciężar prawny wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego, oraz art. 103 u.k.s.c. w zakresie, w jakim nakłada na osoby prawne ciężar prawny wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów sądowych, są zgodne z art. 32 ust. 1 Konstytucji.

Z przedstawionych względów Trybunał Konstytucyjny orzekł jak w sentencji.

Zdanie odrębne
sędziego TK Stanisława Rymara
do wyroku Trybunału Konstytucyjnego
z dnia 4 kwietnia 2017 r. w sprawie o sygn. P 56/14

Na podstawie art. 106 ust. 3 ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. poz. 2072; dalej: u.o.t.TK) zgłaszam zdanie odrębne do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 4 kwietnia 2017 r. w sprawie o sygn. P 56/14.

1. Moje zadanie odrębne do wyroku z 4 kwietnia 2017 r. w sprawie o sygn. P 56/14, nie dotyczy problemu konstytucyjnego przedstawionego w pytaniu prawnym Sądu Rejonowego dla m.st. Warszawy, XV Wydział Gospodarczy. Zgadzam się w pełni, że art. 117 § 3 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2016 r. poz. 1822, ze zm.; dalej: k.p.c.) w zakresie, w jakim nakłada na osoby prawne ciężar prawny wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego oraz art. 103 ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz. U. z 2016 r. poz. 623, ze zm.) w zakresie, w jakim nakłada na osoby prawne ciężar prawny wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów sądowych, są zgodne z art. 45 ust. 1 i art. 32 ust. 1 Konstytucji.

2. Mimo akceptacji sentencji wyroku i jego uzasadnienia, jestem zmuszony zgłosić zdanie odrębne, ponieważ wyznaczony do składu orzekającego Henryk Cioch, w miejsce sędziego Stanisława Biernata, nie jest sędzią Trybunału Konstytucyjnego. Henryk Cioch został bowiem wybrany przez Sejm na miejsce już zajęte, do czego Sejm VIII nie miał kompetencji. W wyroku z 3 grudnia 2015 r., sygn. K 34/15 (OTK ZU nr 11/A/2015, poz. 185) Trybunał Konstytucyjny orzekł m.in., że art. 137 ustawy z dnia 25 czerwca 2015 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz. U. poz. 1064) „w zakresie, w jakim dotyczy sędziów Trybunału, których kadencja upływa 6 listopada 2015 r., jest zgodny z art. 194 ust. 1 Konstytucji”, a z kolei „w zakresie, w jakim dotyczy sędziów Trybunału, których kadencja upływa odpowiednio 2 i 8 grudnia 2015 r., jest niezgodny z art. 194 ust. 1 Konstytucji”. Sejm wybrał jednak Henryka Ciocha na miejsce sędziego, którego kadencja upłynęła 6 listopada 2015 r. i zajęte już przez sędziego wybranego przez Sejm VII kadencji. W konsekwencji wybór Henryka Ciocha był od początku wadliwy, a ponieważ nie mógł być konwalidowany, jest on nieuprawniony do rozpoznawania spraw i orzekania w Trybunale Konstytucyjnym.

3. Merytoryczne rozstrzygnięcie Trybunału Konstytucyjnego w sprawie P 56/14, wydane w składzie z udziałem osoby nieuprawnionej jest dotknięte wadą i z tego względu nieważne, ponieważ w istocie rozstrzygnięcie to zapadło w składzie czterech sędziów i osoby nieuprawnionej, a więc w składzie nie znanym u.o.t.TK. Zgodnie z art. 379 pkt 4 k.p.c. nieważność postępowania, a tym samym wyroku, zachodzi, jeżeli skład sądu orzekającego był sprzeczny z przepisami prawa. Na mocy art. 36 u.o.t.TK przepis ten znajduje odpowiednie zastosowanie w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym.